

Радея ГЕШЕВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

ТЯЛО И ИДЕНТИЧНОСТ В ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА ХХ ВЕК: ПРИМО ЛЕВИ

Radeya GESHEVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski,” Bulgaria

BODY AND IDENTITY IN THE 20TH-CENTURY ITALIAN LITERATURE: PRIMO LEVI

Италианската литература на ХХ век предлага нови прочити на отдавна появили се понятия. Такъв е случаят и с тялото. То може да бъде асоциирано с присъствието в обществото, заявяването и утвърждаването на индивида в социума. В същото време се свързва с понятието идентичност. Тя има различни аспекти, които ще бъдат разгледани в настоящото изследване. С цел да се отговори на изследователския въпрос каква е ролята на идентичността при формирането на тялото, съответно личността, ще бъде анализиран романът на Primo Levi „Нима това е човек“ (1947). Творбата поставя въпроси, свързани с изграждането на колективното и със съхранението на индивидуалното. Авторът предлага интерпретация на етапите, през които преминава тялото – от появата му през конституирането на личността до опита да бъде заличена тя.

*The 20th-century Italian literature offers new interpretations of long-standing concepts. Such is the case of the body. It can be associated with the individual's presence, assertion and affirmation in society. At the same time, the body is related to the concept of identity. It has different aspects that are explored in this study. Finally, the paper analyzes Primo Levi's novel *If This Is a Man* in order to answer the research question of what the role of identity is in the formation of the body, respectively the personality. The novel raises questions related to the collective's construction and to the individual's preservation. The author proposes an interpretation of the stages through which the body goes – from its appearance through the personality's constitution to the attempt to erase it.*

Ключови думи: *тяло; идентичност; италианска литература; проекции; поле.*

Keywords: *body; identity; Italian literature; projections; field.*

Италианската литературна традиция през ХХ век, по времето на Втората световна война и след нея, се занимава с **въпроса за идентичността**. Желанието на хората да разберат кои са и да принадлежат към общност е особено

важно. То се подсилва в условията на драматичен и изпълнен със сътресения и загуби период. Въпросът за идентичността се свързва и с различните измерения на съществуване – от **създаването на индивида** през опознаването на **средата** до признаването **в социума**. Така се открояват водещи за формирането на личностното понятия. От една страна, следва да се изгради личностното, но от друга е задължително то да бъде вписано в зададените от общността измерения.

Поради тази причина избраният роман „Нима това е човек“ на Примо Леви (Levi 1947), засягащ въпроса за съществуването и въобще оцеляването в концлагерите – е приносен в изграждането на образа на тялото. По този начин може да бъде формулирана и тезата на настоящото изследване. Според него тялото е *поле, в което се проектират различни събития, ситуации, истории*. Интересно е да се отговори на въпроса какво се случва с него, когато то е подложено на насилие. Реакциите на тялото са различни, в зависимост от човешките типажи. Понякога идентичността се претопява или заличава. В други случаи е възможно тя да успее да устои на превратностите на конкретния **исторически, икономически, политически** период и да запази отличителните си черти. В тези случаи може да се говори за реагиране на насилието с *ненасилие*. Понятието се използва от Джудит Бътлър в „Силата на ненасилието. Етико-политическа връзка“ (Butler 2020). Според американската философка става въпрос не просто за морална позиция, а за **социална и политическа** практика на оказване на съпротива. *Ненасилието* не трябва да се интерпретира „нито като добродетел, нито като позиция и със сигурност не и като съвкупност от принципи, които да са с универсално приложение. То [ненасилието] обозначава позицията, към която се придържа субектът, обект на конфликти. Той е наранен, разярен, склонен към насилствено възмездие и въпреки това се бори срещу този акт (често насочвайки гнева към себе си)“ (Butler 2020:171). Желанието на Бътлър е заявено още в „Рамките на войната. Кога животът опечалява“ (Butler 2009). В изследването си от 2009 г. тя обявява, че е необходимо да се изведе нова „онтология на тялото, която предполага преосмисляне на несигурността, уязвимостта, нараняемостта, взаимозависимостта“ (Butler 2009:2).

Въпросът за *насилието-ненасилието* може да се обвърже с този за идентичността. Темата присъства в много изследвания от XX век на Пол Рикъор (Ricoeur 1999), фокусиращ се върху *наративната идентичност*; Антъни Смит (Смит 2000), слагащ акцент върху *националната идентичност*; Огнян Ковачев (Ковачев 2005), проследяващ отразените идеи в европейската литература с оглед на опозицията *идентичност-неидентичност* (Аретов 2006); Николай Аретов (Аретов 2006), който дори говори за мрежа от идентичности, в които съществува човек. Както отбелязва Умберто Галимберти интересът към тази

проблематика нараства. Идентичността следва да бъде интерпретирана и анализирана като функционална единица, която е във **връзка с „мрежата от взаимоотношения** с различните измерения, които изграждат света“ (Galimberti 1987: 140).

Сред видните изследователи на понятието е и немският психоаналитик, познат в изследователските среди с теорията си за социалното развитие на човешките същества, Ерик Ериксън, автор на „Идентичност: младост и криза“ (Ериксън 2013). В анализа си той разглежда етапите на развитието на човека в психосоциален план. Формирането на идентичността се свързва и с изграждането на Аза, осмислянето на собствената принадлежност и значимост. Ерик Ериксън предлага следното определение на понятието: „[...] процес, „намиращ се“ в центъра на самия индивид, а също и в центъра на неговата обществена култура“ (Ериксън 2013: 38).

За немския психоаналитик идентичността е процес. Тази дефиниция показва динамичността, както и ключовата роля на понятието. Определянето става в зависимост от близостта до центъра и периферията. По този начин заобикалящият свят, социум, култура се проявяват като периферни.

Ролята в обществото също може да повлияе на конструирането на идентичността. Ерик Ериксън твърди, че: „[...] Съзнателното чувство за това, че имаш лична идентичност, се основава на две едновременни наблюдения: възприятието на собствената тъждественост и континуитета на личното съществуване във времето и пространството и възприятието на факта, че другите приемат тази тъждественост и континуитет...“ (Ериксън 1996: 76).

Акцентът, който поставя психоаналитикът, е свързан с появата и развитието на идентичността. Ериксън откроява различните ѝ аспекти и разновидности. Първото разграничение, което представя, е между *позитивна* и *негативна* идентичност. Позитивната е свързана с автономност, самоинициативност, конструктивност. Негативната идентичност има различни проявления, като например отчуждение от другите, или пък бягство от интимност заради страх от загуба на личностното (Ериксън 2013). Отричането е най-честата реакция, до която прибъгва човек, когато иска да запази собственото си пространство и да съхрани идеите, желанията, целите си. Отказът да се приеме дадена позиция или среда може да бъде и положителен, ако се прилага от положителната идентичност, и отрицателен – при негативната, която е склонна да се отрече от всякакви предложения за промяна на поведението и действията.

Идентичността има и други разновидности. Тя може да бъде етническа, професионална, семейна, класова, културна, социална, религиозна, политическа (Ериксън 2013). Идентичността се интерпретира не само във философски и математически план, а и в антропологически, социологически, психологически. Образува се винаги под влияние на процесите в социума, свързани с взаимовръзките между хората. Според представеното от Ериксън разделение

идентичността има няколко нива: *индивидуално, лично и колективно* (Ериксън 2013). За изследователя първата проява на присъствието е заявяването на индивида. Следва го формирането на личността: с определен характер, поведение, отношение. И накрая се стига до вписването в колектив – последното и най-високо ниво, което е недостижимо за по-голямата част от човечеството.

При определянето на понятието *идентичност* можем да добавим и наблюденията на Питър Бъргър и Томас Лукман (Бъргър, Лукман 1996). В „Социалното конструиране на реалността: Изследване по социология на знанието“ социолозите обговарят темата за изграждането. Според тях езикът конструира реалността и това се случва именно в процеса на социализация. За изграждането на заобикалящия ни свят са необходими различни средства. На първо място се появява необходимостта от хора, които в процеса на използване на езика допринасят за „построяването“ на реалното. Те могат да използват език, който допринася за „изграждането“ на реалността. И чак след това може да се осъществи вписването в колектив. Само по този начин за Бъргър и Лукман може да се получи позиционирането на човек в света. Така индивидът се локализира. Това се случва след успешна социализация. Социолозите дори говорят не просто за идентичност, а за идентичности. Те са колективни. Хората, които ги имат, са с общ произход и споделят едни и същи ценности.

Ключова за разбирането на идентичността е и интерпретацията на Умберто Галимберти. Италианският философ, определян като теоретик на тялото, разглежда въпроса за иманентните, константни и устойчиви във времето термини, които са свързани със скитане, пътуване, бродене, присъстващи в различни етапи от развитието на човечеството. В „Думи номади“ (Galimberti 2018) посочва определението за идентичност. Той включва общо петдесет термина, които дефинира с номадските им характеристики като пътуващи. За Галимберти идентичността е „празен фонд, чието търсене е напразен опит“ (Galimberti 2018: 83). Италианският философ добавя и че всеки от нас е „съвкупност, и откриването на идентичността е обречено на провал“ (Galimberti 2018: 83). Песимистичното виждане на Галимберти не е крайно. Лъч светлина се вижда от прозрението, до което достига. Според него идентичността е понятие, което въпреки завоалираността си, поради комплексното естество, „подпомага умението ни да се ориентираме“ (Galimberti 2018: 85).

Ако се разгледат изведените наблюдения, като бъдат пренесени в конкретния план на социално конструираната реалност на концлагера, описан в „Нима това е човек“ на Примо Леви (Levi 1947), може да се достигне до интересни изводи. За целта трябва първо да се анализира контекстът, в който се развива действието. След това да се проследят основните персонажи в романа, които според определената от нас терминология съответстват на тела като *полета на проектиране на събития*, в случая с Леви – насилствени. И накрая да се видят възможностите за реагиране на насилието, свързани със съхранението на идентичността.

С цел проследяване на контекста, в който живее и твори италианският писател Примо Леви (1919-1987), е добре да се представи неговата фигура. По професия той е химик, който по време на Втората световна война е депортиран в Аушвиц. Авторът е един от тримата оцелели от общо шестстотин и петдесет души, пристигнали от Италия, в концлагера на смъртта. След това решава да сподели пред обществеността случилото се по време на този период от живота си. През 1947 г. публикува мемоарната творба „Нима това е човек“, в която описва детайлно своите преживявания и мисли. По-късно и други свои произведения – например в произведението за концлагерната вселена „Потъналите и спасените“ (1986) – поставя въпроси, на които обществеността трябва да отговори или поне да започне да осмисля.

174517

Една от основните характеристики на „новата“ идентичност в концлагера, както посочва Примо Леви още в началото на творбата си „Нима това е човек“, е поставянето на номера. Депортираните не трябва да имат име. Те отговарят на номер, който се татуира на лявата им ръка. Малко по-късно в творбата основният персонаж, носител на много автобиографични елементи, осъзнава, че става дума за кодиране. И ако се анализира кодът или номерът на всеки депортиран, могат да се проследят групи данни, свързани с идентичността и принадлежността. Така читателят получава информация за социалния статус, възрастта, произхода. На лявата ръка на Леви е татуиран номерът 174517. Освен това, показването му е и пропуск за получаване на ежедневната порция супа и хляб, които затворниците получават.

Облекло

Вторият начин, по който се разграничава идентичността на депортираните, е облеклото. В Аушвиц, както Леви посочва, има три групи хора. Всички те са облечени с раирани дрехи. Но в зависимост от принадлежността към една или друга категория носят пришит и определен символ. Първата, описана от Леви, група е на престъпниците. На дрехите си те носят зелен триъгълник. Втората е групата на политиците. Върху райето им е прикрепен червен триъгълник. Третата посочена група е на евреите, към която спада и самият Леви. Върху дрехите си той задължително трябва да носи обагрена в жълто Давидова звезда – шестоълчката, която се свързва с принадлежността към еврейската идентичност и общност. Ако цветовете са жълто и червено, става дума за евреи, които са и политици. Интересното тук е, че се избира значим символ. Още от Средновековието се използва жълта звезда, наричана *лата*. Тя е била пришивана на дрехите на евреите, като по този начин те са могли да бъдат контролирани и задържани на определена територия. Но Давидовата звезда в концлагера добива друг смисъл. Тя има разграничителна функция и подпомага предвидените там дейности. Освен това дава възможност на депортираните да общуват и да се сближават, като се вписват в нов социум, изграден в концлагера.

И с номерата, и с унифицираното облекло, и с поставянето на определени символи се случва своеобразна „инициация“. Всички обитатели на лагера в Аушвиц в миналото си са били с определена идентичност, която след постъпването там се променя. Заличеният Аз трябва да бъде забравен. Опитът, който се прави, е да се достигне до изграждането на нова идентичност. Според посочените в изследването наблюдения на Ериксън тя може да бъде на три нива – индивидуална, личностна и колективна. При изграждането на новата идентичност в концлагера първите две отстъпват място на третото. Колективното е водещо. Индивидуалното почти отсъства. Същото може да се каже и за личностното. Те са дали път на начертаните хоризонти, зададени от властовия императив. В „Изобретяване на всекидневието“ Мишел дьо Серто много точно прави разграничението между стратегия и тактика (Серто 2002: 15). За него първото понятие представя възгледите и решенията на институциите и властта, докато второто се асоциира с индивидуалното и личностното.

Според установените в концлагера правила няма значение кой е постъпил в него. Нито пък е важно каква е била неговата социална, класова, професионална принадлежност. Или поне това не е жизненоважно. Индивидуалното ниво е застъпено благодарение на номерата, а колективното – с помощта на облеклото и символите. По този начин се прави опит за претопяване на старата идентичност и за изграждане на нова. Тази своеобразна „инициация“ дава възможност на депортираните да бъдат посветени в проекта, който има за основна цел да заличи човешкото. Това е дело на човекоподобни. Поради тази причина Примо Леви избира и заглавието „Нима това е човек“, като този реторичен въпрос прозира от редовете на целия роман. Авторът го задава индиректно, когато описва тежките условия на живот, мъченията, на които всички депортирани са подложени, и детайлно представя всички аспекти на своето съществуване и преживяване в концлагера.

Тяло-идентичност: форми на взаимодействие

С романа си „Нима това е човек“ италианският писател Примо Леви поставя много въпроси, на които човечеството трябва да даде отговор. Те са свързани с присъствието и отсъствието, с индивидуалното и колективното, с вписването в социума и изолирането – умишлено или не. Основният персонаж представя повлияно от насилието тяло, обект на ежедневни словесни и физически лични нападки, което реагира с *ненасилие*. По този начин се потвърждава изказаната в началото на настоящото изследване теза. Тялото е поле на проекция на случващите се събития. Реакцията, която то може да има, е насилствена и ненасилствена. Решението, което Леви взема, е да не проявява насилие. Новоизградената в лагерите *идентичност* се стреми да заличи тялото – и буквално, и преносно. Единствената форма на спасение е след създаването новата идентичност да запази и връзката с предишната – името, самосъзнанието за професионалната и социалната принадлежност. Тялото при Леви заявява при-

съствието си в света. Въпреки опитите да се заличи идентичността на всички нива – индивидно, лично и колективно – телесното трябва да съумее да ги съхрани. Със споделянето на опита тялото се превръща в диалогизиращ със себе си и с другите конструктор. То отговаря на насилието с *ненасилие*, каквото е и правилното поведение според Джудит Бътлър. Макар и изказано години след публикуването на романа на Леви, то е приложимо към житейската ситуация, описана от италианския автор. Така тялото съхранява идентичността си. Съществуват и много други възможности, които според Примо Леви не са подходящи, особено ако стремежът е към оцеляване.

Тялото е номад, подобно на идентичността. И като такъв пътува, броди и се скита през различни пространствено-времеви измерения. След появата си телата започват борба за изява и утвърждаване, която понякога може да бъде сломена, а в други случаи да пожъне успех. Тялото като *поле за проекция на идентичността* отразява индивидуалното и колективното, социалното, политическото, религиозното, националното, универсалното. Телата представят съвкупността от идеи, които са заложени поради идентичността. Мрежите, които се изграждат, са на различни нива. Според Николай Аретов съществуват мрежовидни структури. Ако се пренесе това разбиране в полето на наративната идентичност, може да се види, че новоизградена е мрежата е между тялото и идентичността. Външната проява на вътрешното идентичностно се свързва с тялото – на индивидно, лично и колективно ниво.

Според Ериксън идентичността има положителни и отрицателни разновидности. Телата се стремят да поставят акцент върху тях като значими за всяко човешко същество и за обществото. В „Нима това е човек“ присъстват и двете вариации. Персонажът Примо Леви е олицетворение на положителната идентичност, тъй като успява да се адаптира към средата, в която присъстват и ценностите на отрицателната. Само по този начин може да се прояви реакцията на индивидното и личностното, което не опонира на колективното, а проявява гъвкавост. По този начин на насилието се отговаря с *ненасилие*. Същевременно мрежата от идентичности става по-силна и тактиката успява да надделее над стратегическото поведение на властта. Микросветът на малкия човек реагира адекватно на изисквания и налагащия определени ограничения макросвят. Призивът на Примо Леви, изказан с помощта на автобиографичния образ в романа „Нима това е човек“, е, че с помощта на тялото човешките същества заявяват и изразяват идентичността си. С цел да се съхранят в пространствено-времевия континуум двете понятия следва те да бъдат в постоянна взаимовръзка. Това е решението, което Леви предлага, ако човек иска да попадне в групата на *спасените*, а не на *потъналите*.

БИБЛИОГРАФИЯ

Аретов 2006: *Национална митология и национална литература*. София: Кралица Маб. // **Aretov 2006:** *Natsionalna mitologia i natsionalna literatura*. Sofia: Kralitsa Mab.

Бъргър, Лукман 1996: Бъргър, П., Лукман, Т. *Социално конструиране на реалността*. (Превод: Кольо Колев.). София: Критика и Хуманизъм. // **Bargar, Lukman 1996:** Bargar, P., Lukman, T. *Sotsialno konstruirane na realnostta*. (Prevod: Kolyo Kolev.). Sofia: Kritika i Humanizam.

Ериксън 2013: Ериксън, Е. *Идентичност: младост и криза*. (Превод: Людмила Андреева). София: Рива. // **Eriksan 2013:** Eriksan, E. *Identichnost: mladost i kriza*. (Prevod: Lyudmila Andreeva). Sofia: Riva.

Ковачев 2005: Ковачев, О. *Литература и идентичност: преображения на другостта*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // **Kovachev, O. 2005:** Kovachev, O. *Literatura i identichnost: preobrazhenia na drugostta*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Леви 1995: Леви, П. *Нима това е човек*. (Превод: Божан Христов). София: Ангелинов и партньори. // **Levi 1995:** Levi, P. *Nima tova e chovek*. (Prevod: Bozhan Hristov). Sofia: Angelinov i partnyori.

Серто 2002: Серто, М. *Изобретяването на всекидневието*. (Превод: Евгения Грекова). София: ЛИК. // **Serto 2002:** Serto, M. *Izobretyaneto na vsekidnevieto*. (Prevod: Evgeniya Grekova). Sofia: LIK.

Смит 2000: Смит, А. *Националната идентичност*. София: Кралица Маб. // **Smit 2000:** Smit, A. *Natsionalnata identichnost*. Sofia: Kralitsa Mab.

Butler 2009: Butler, J. *Frames of War: When is Life Grievable?* London, New York: Verso.

Butler 2020: Butler, J. *The Force of Nonviolence: An Ethico-Political Bind*. London, New York: Verso.

Ferroni 2012: Ferroni, G. *Storia della letteratura italiana. Il Novecento*. Torino: Giulio Einaudi.

Levi 1947: Levi, P. *Se questo è un uomo*. Torino: Giulio Einaudi.

Galimberti 1987: Galimberti, U. La psicologia analitica nell'età della tecnica. – In: AA.VV.(ed.) *Presenza ed eredità culturale di C. G. Jung*. Milano: Raffaello Cortina Editore, p. 137 – 156.

Galimberti 2012: Galimberti, U. *Il Corpo*. Milano: Feltrinelli.

Galimberti 2018: Galimberti, U. *Parole nomadi*. Milano: Feltrinelli.

Ricœur 1991: Ricœur, P. *L'identité narrative*. – In: *Revue des sciences humaines*, Vol. LXXXV, No. 221, p. 35 – 47.